

დღიბერი შველიძე

1832 წლის შეთქმულებითი მოძრაობა (და არა – შეთქმულება)

„ხელმწიფე იმპერატორმა ინება უზენაესად ებრძანებინა ზოგიერთ ქართველთა შორის აღმოჩენილი შეთქმულების“ შესახებო, – წერდა კავკასიის მთავარმართებელი ბარონი გრიგოლ როზენი 1833 წელს. სწორედ ამგვარი კვალიფიკაცია მისცა რუსეთის უმაღლესმა ხელისუფლებამ 1832 წლის ცნობილ ქართველ პატრიოტთა მოღვაწეობას. „მის იმპერატორობით უდიდებულესობას, ყოვლადმოწყალე ხელმწიფეს ჩვენსას, მოხსენდა რამოდენიმე ქართველი თავადისა და აზნაურის მთავრობის საწინააღმდეგო შეთქმულების თაობაზე“, – ამ სიტყვებით კი გენერალ-მაიორი ჩეკვინი მიმართავდა ქართველ თავად-აზნაურთა კრებას. ჩეკვინი საგამოძიებო კომისიის მუშაობას თავმჯდომარეობდა.

ერთი სიტყვით, საგამოძიებო კომისიამ ისე წარმოადგინა სურათი, რომ თითქოს 1832 წლის პოლიტიკური აქცია იყო უმნიშვნელო „შეთქმულება“, მოერიდა მის განხაურებას და შეეცადა მოვლენის მასშტაბის დამცრობას და მიჩქმალვას. შემდგომში 1832 წლის მოვლენის „შეთქმულებად“ კვალიფიცირება მტკიცედ დამკვიდრდა ჯერ სოციალ-დემოკრატიულ, ბოლშევიკურ ლიტერატურაში და შემდეგ საბჭოთა ისტორიოგრაფიაში.

ამ უკანასკნელისთვის ფუძემდებლური აღმოჩნდა 1832 წლის მოვლენების სტალინისეული შეფასება. ჯერ კიდევ 1904 წელს იოსებ სტალინმა თითქმის სიტყვა სიტყვით გაიმეორა როზენ-ჩეკვინის პოზიცია. მან ოცდათორმეტიანელებს „ზოგიერთი შეთქმულების“ კვალიფიკაცია მისცა. ქართველი ბოლშევიკების ლიდერის აზრით, ეს იყო უმნიშვნელო მოვლენა, რომელმაც „ვერც ერთი შესამჩნევი კვალი ვერ დაამჩნია“ ქართველი ხალხის ცხოვრებას.¹

¹ ი. სტალინი. როგორ ესმის სოციალ-დემოკრატიას ნაციონალური საკითხი. თხზულებანი. ტ. I. თბ. 1953, გვ. 33.

„1832 წლის შეთქმულება“ – ამგვარი მოკლედ და შემოსაზღვრულად კვალიფიცირებული განმარტება 1825-1832 წლების განმავლობაში მიმდინარე მოვლენებისა დღემდე ურყევი აღმოჩნდა. მხოლოდ ორიოდე ისტორიკოსმა უწოდა ამ პოლიტიკურ მოვლენას „მოძრაობა“ ისე, რომ არ დაუსაბუთებია: მ. გოცაძემ, რევაზ გრძელიძემ... ისიც ეპიზოდურად, გაკვრიტ. „1832 წლის შეთქმულება“ – ასე იყო და არის დღემდე დასათაურებული ნაშრომები, წიგნები, შესაბამისი თავები სკოლისა თუ უმაღლესი სასწავლებლების სახელმძღვანელოებში.

ლექსიკონური განმარტებით, პოლიტიკური შეთქმულება არის რამდენიმე პირის ან პირთა ჯგუფის საიდუმლო შეთანხმება ორგანიზებული ერთობლივი მოქმედებისათვის, რომლის მიზანია არსებული მმართველობის დამხობის გზით ხელისუფლების ხელში ჩაგდება ან სხვა რამე სახის უკანონო, ანტისახელმწიფოებრივი აქცია. შეთქმულება ერთჯერადი პოლიტიკური აქტია, რომელიც ძირითადად ასოცირდება სახელმწიფო ან სასახლის გადატრიალებასთან. ეს ის შემთხვევაა, როცა ხელისუფლების ცვლას ახდენს შეთქმულთა ვიწრო კონსპირირებული ჯგუფი. რაც მთავარია, შეთქმულებას, შეთქმულთა ჯგუფს კავშირი არა აქვს საზოგადოებრივ ძალებთან და მოქმედებს მხოლოდ საკუთარი კონსპირაციული მასშტაბის რესურსებით. ამგვარი შეთქმულებებით, სახელმწიფო თუ სასახლის გადატრიალებებით სავსეა მსოფლიოს ძველი, ახალი და უახლესი ისტორია. მაგ., რუსეთის იმპერატორის პავლე პირველის (1796-1801) მკვლელობა ტიპური სასახლის გადატრიალება იყო, რომელიც შეთქმულთა ვიწრო წრემ განახორციელა.

შეიძლება თუ არა 1825-1832 წლების მოვლენები ჩავსვათ „შეთქმულების“ ჩარჩოში, შევაფასოთ როგორც მხოლოდ „შეთქმულება“? იმისათვის, რომ 1832 წლის პოლიტიკური აქტის სტატუსი განვსაზღვროთ, თვალი უნდა გადავაკლოთ XIX საუკუნის დასაწყისის ევროპისა და რუსეთის პოლიტიკურ მოძრაობათა ისტორიას.

სწორედ ამ პერიოდიდან, მე-19 საუკუნის დასაწყისიდან, ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული და ეროვნულ-განმათავისუფლებელი რევოლუციების პროცესმა სათავე დაუდო შეთქმულებათა ახალი ფორმების, მოქმედების ახალი მეთოდებისა და საშუალებების გამოყენებას. 1807 წელს ნაპოლეონის მიერ დაპყრობილ იტალიაში წარმოიქმნენ საიდუმლო პატრიოტული საზოგადოებები. თავდაპირველად ეს იყო შეთქმულთა მცირერიცხოვანი ორგანიზაციები, რომელნიც კარბონარების სახელს ატარებდნენ. ორგანიზაციაში ახალი წევრების მიღება რთულ ცერემონიალებს და კონსპირაციულ საფეხურებს ითვა-

დიმიტრი შველიძე. 1832 წლის შეთქმულებითი მოძრაობა
(და არა – შეთქმულება)

ლისწინებდა. მაგრამ ეს არ იყო მთავარი. მთავარი ის გახლდათ, რომ კარბონართა საზოგადოებები არ იფარგლებოდნენ ვიწრო კონსპირაციული საქმიანობით. პირიქით, ისინი ცდილობდნენ ანტიფრანგულ ბრძოლაში ჩაებათ საზოგადოების სხვადასხვა ფენები, მოეწყოთ აჯანყებების ორგანიზება, ფარულად წარემართათ საპროტესტო მოძრაობა, ერთი სიტყვით, დაკავშირებოდნენ საზოგადოების ფართო ძალებს და ფენებს.

მაღლე ფრანგების ხანმოკლე ოკუპაცია ავსტრიელთა ძველმა ბატონობამ შეცვალა. 1810-იან წლებში თითქმის მთელი იტალია, განსაკუთრებით კი მისი ცენტრალური და სამხრეთი ნაწილები, მოიცვა კარბონარების შეთქმულებითი ორგანიზაციების ქსელმა. კარბონარების საქმიანობამ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის ფორმა და შინაარსი მიიღო. ფართო მოძრაობის ერთი ნაწილი რესპუბლიკური წყობის დამყარებას მიეღწეოდა, მეორე ნაწილი კონსტიტუციური მონარქიისაკენ იხრებოდა, ხოლო კარბონართა ერთი ფრთა იტალიის დამოუკიდებლობისათვის იბრძოდა. მათ ფარულად მხარს უჭერდა პიემონტის (სარდინიის სამეფოს) მომავალი მეფე პრინცი კარლ ალბერტი.

1820 წლის 2 ივლისს აჯანყებულმა კარბონარებმა დაიკავეს ქალაქი ნოლა, ნეაპოლის მახლობლად. კარბონართა გავლენა იმდენად ძლიერი აღმოჩნდა, რომ მაღლე აჯანყება იტალიის მთელ სამხრეთს მოედო. 9 ივლისს კარბონარებმა და აჯანყებულმა მოსახლეობამ ნეაპოლი აიღო. ნეაპოლიტანიის სამეფოში კონსტიტუციერმა სისტემამ გაიმარჯვა. რევოლუციის გამარჯვება კარბონართა რამდენიმეწლიანი შეთქმულებითი მოძრაობის პირდაპირი შედეგი იყო.

კარბონარების შეთქმულთა ორგანიზაციები აღრინდელი შეთქმულებებისაგან² იმით განსხვავდებოდა, რომ მათ კავშირი ჰქონდათ საზოგადოებასთან, მოსახლეობის სხვადასხვა ფენას, რამაც მათს მოღვაწეობას საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის ფორმა მისცა. ამიტომაცაა, რომ სამეცნიერო ლიტერატურაში იტალიელ შეთქმულ-პატრიოტთა მოღვაწეობას „კარბონართა მოძრაობას“ უწოდებენ.

კარბონარების მოძრაობამ ძლიერი გავლენა მოახდინა ზოგიერთი ევროპული ქვეყნის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ და რევოლუციურ პროცესებზე. იტალიელთა გამოცდილების ანალოგიით საზრდოობდა რუსეთში 1810-იან წლებში დაწყებული და მიმდინარე დეკაბრისტული „შეთქმულებითი მოძრაობაც“; ასეც არის მოხსენიებული-დამკვიდრებული რუსულ ისტორიოგრაფიაში,

² Новая История стран Европы и Америки. Первый период. Под ред. проф. А. В. Адо. М. 1986, გვ. 278-279.

სამეცნიერო და სასწავლო ლიტერატურაში დეკაბრისტების მოღვაწეობა: «Заговорческое движение декабристов»; «декабристское движение».³

რუსულ-დეკაბრისტული მოძრაობის განხილვას არ ვაპირებთ, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ თავდაპირველად შექმნილი დეკაბრისტული წრეები – შეთქმულთა მცირერიცხოვანი კონსპირაციულ ჯგუფებს თუ თანამოაზრეთა ვიწრო შეკრებულობებს წარმოადგენდნენ და ამით არაფრით განსხვავდებოდნენ ჩვენებური ოცდათორმეტიანელი შეთქმულებისაგან. 1816 წლის თებერვალში წარმოქმნილი პირველი დეკაბრისტთა საიდუმლო ორგანიზაცია – „ხსნის კავშირი“, რამდენიმე ახალგაზრდა ოფიცერმა ჩამოაყალიბა. შეთქმულთა საზოგადოებაში ახალი წევრების მიღება უმკაცრესი შერჩევით ხდებოდა. „საზოგადოების წევრებად მიღება უმკაცრესი შერჩევით ხდებოდა, მხოლოდ გვარდიული პოლკებსა და გენერალური შტაბის ოფიცრების სახით. ეს იყო ჩაკეტილი, მცირერიცხოვანი ჯგუფი თანამოაზრეებისა, რომელიც ატარებდა შეთქმულებით ხასიათს, ითვლიდა რა 10-12 წევრს, თითქმის ერთი წლის შემდეგაც კი, თავისი დაარსებიდან. არსებობის დასასრულსაც კი საზოგადოებაში 30 კაცი შედიოდა“.⁴

მეორე დეკაბრისტული შეთქმულებითი ორგანიზაცია „კეთილდღეობის საზოგადოება“, რომელიც 1818 წელს მოსკოვში შეიქმნა, უფრო მრავალრიცხოვანი იყო და 200 წევრს მოითვლიდა. მათ ბაზაზე ჩამოყალიბდა იმავე შეთქმულებითი ხასიათის ორი მთავარი დეკაბრისტული ორგანიზაცია: „ჩრდილოეთისა“ და „სამხრეთის“ საზოგადოებები. მიუხედავად საიდუმლო კონსპირაციული სტრუქტურისა, დეკაბრისტული ორგანიზაციები აპირებდნენ „საზოგადოებრივი აზრის შეცვლას და მომზადებას“, საზოგადოებაში პროტესტანტული სულიკვეთების ფორმირებას. მხოლოდ საზოგადოების სათანადო მომზადებისა და მასზე დაყრდნობის საშუალებით ფიქრობდნენ ისინი აჯანყების ორგანიზებას. როგორც ვხედავთ, დეკაბრისტული ორგანიზაციები თავიანთ ფორმირებას, მიზნებს და მოქმედების საშუალებებს იტალიელი კარბონარების მიერ გაკვალული გზით ახორციელებდნენ.

განსხვავება ქართულ და რუსულ შეთქმულთა ორგანიზაციებს შორის, რა თქმა უნდა, მნიშვნელოვანი იყო – დეკაბრისტებმა შეძლეს აჯანყება და არა მარტო პეტერბურგში; რუსული ორგანიზაციები უფრო მრავალრიცხოვანი იყო; მათი იდეურ-პოლიტიკური რესურსიც უფრო მასშტაბურად გამოიყურებოდა.

³ История СССР. Под ред. акад. И. А. Федосова. М. 1987, გვ. 74.

⁴ История СССР. М. 1987, გვ. 77.

მაგრამ, რაც მთავარია, ქართულ-რუსულ შეთქმულთა ორგანიზაციებს შორის მსგავსება უფრო ძლიერი და თვალშისაცემი გახლდათ. ორივე პოლიტიკური სტრუქტურა თავდაპირველად შეთქმულთა ორგანიზაციების სახეს ატარებდა, რომელთა მოღვაწეობამაც რამდენიმეწლიანი კონსპირაციული საქმიანობის შემდეგ საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობის სახე მიიღო, ისე როგორც ეს მოხდა იტალიელი კარბონარების შემთხვევაში. ეს ტრანსფორმაცია რუსულმა ისტორიოგრაფიამ ადრევე ობიექტურად შეაფასა და ლეკაბრისტთა პროტესტანტულ მოღვაწეობას „ლეკაბრისტთა შეთქმულებითი მოძრაობის“, „ლეკაბრისტთა მოძრაობის“ კვალიფიკაცია მისცა.

გამოდის, რომ განსხვავებით კარბონარებისა და ლეკაბრისტული მოძრაობებისაგან, ჩვენში ღრმად ვერ მოხდა 1825-1832 წლების პატრიოტული მოძრაობის ობიექტური კვალიფიცირება; ძალაში დარჩა ერთი იმპერატორისა (ალექსანდრე პირველის) და ორი რუსი გენერლის (როზენისა და ჩეკინის) მიერ განსაზღვრული „შეთქმულების“ დეფინიცია.

რეალური ვითარება კი სრულიად საწინააღმდეგო გახლდათ. 1832 წელს გამოძვლავებული ქართველ პატრიოტთა საიდუმლო საქმიანობა იყო არა შეთქმულთა ვიწრო წრის შეკრებები, არამედ ძლიერი იდეურ-პოლიტიკური მოძრაობა. იგი წლების განმავლობაში იქმნებოდა, ვითარდებოდა, ფართოვდებოდა და სულ უფრო ინტენსიურად მოიცავდა მაშინდელი ქართველი საზოგადოების თითქმის მთელ მოწინავე ფენებს. ძნელია დასახელება XIX საუკუნის პირველი მესამედის ინტელექტუალური ელიტის რომელიმე წარმომადგენლისა, რომელიც მეტ-ნაკლებად არ იყო დაკავშირებული ოცდაათიანელთა მოძრაობასთან.

ოცდაათიანელთა ორგანიზაციასთან დაკავშირებით თავდაპირველად 145 კაცი დააპატიმრეს. დაპატიმრებები თანდათანობით მიმდინარეობდა ისე, რომ ორგანიზაციის წევრები ერთმანეთის გაფრთხილებასაც ასწრებდნენ და სამხილების მოსპობასაც. ალექსანდრე ორბელიანი ხომ იგონებს, ბევრი ერია ჩვენს საქმეში, მაგრამ ვინც იასე ფალავანდიშვილმა არ იცოდა, ისინი ბევრნი გადარჩნენ დაპატიმრებასო. 1832 წლის 11 დეკემბერს, ე. ი. იასე ფალავანდიშვილის მიერ შეთქმულების გაცემიდან – 9 დეკემბრიდან, ორი დღის შემდეგ საიდუმლო ორგანიზაციის მხოლოდ 13 წევრი იყო დაპატიმრებული.

გარდა ამისა, ორგანიზაცია შედგებოდა ცალკეული სტრუქტურული წრეებისაგან, რომელთა წევრები ერთმანეთს არ იცნობდნენ და მხოლოდ წრეების მეთაურების მეშვეობით უკავშირდებოდნენ ერთმანეთს. ასე რომ, ორგანიზაციის წევრთა რიცხვი ბევრად მეტი იყო, ვიდრე დააპატიმრეს: „უფრო

მოძებულისა იმათი არა გამოჩნდა რა, ისე დაფარულად დარჩა მათი საქმე“, – წერდა ალექსანდრე ორბელიანი.⁵ სწორედ ამიტომაც დაასკვნია გიორგი გოზალიშვილი, რომ ამ და სხვა გარემოებებმა „ხელი შეუწყვეს შეთქმულთ თავიანთი საქმიანობიდან მრავალი რამ დაეფარათ, დანარჩენი კი უფერულად მოეჩვენებინათ“.

პირველ რიგში, გამოძიებისათვის „დაფარულად“ დარჩა შეთქმულთა ორგანიზაციის წევრთა რაოდენობა. საიდუმლო ორგანიზაციის წევრთა რიცხვი სულ ცოტა – 300 კაცს აჭარბებდა და ჩვენი ვარაუდით, 500 კაცამდე მაინც აღწევდა. აქედან პირველი მაჩვენებელი მინიმალურია. უკვე ორგანიზაციის მონაწილეთა ამგვარი და, სავარაუდოდ, მეტი რაოდენობა იმას ნიშნავს, რომ პატრიოტული ორგანიზაცია შეთქმულთა ვიწრო ჯგუფს კი არ წარმოადგენდა, არამედ ფართო მასშტაბის იდეურ-პოლიტიკური მოძრაობის ქსელს. უფრო მეტი იქნებოდა შეთქმულთა თანამგრძობების რიცხვი. მაგალითად, ბარონი როზენი საფუძვლიანი ეჭვით სწერდა იმპერიის სამხედრო მინისტრს გრაფ ჩერნიშოვს, რომ, მართალია, ამ საქმის მთავარი „დამნაშავენი“ ოქროპირ და დიმიტრი ბატონიშვილები არიან, მაგრამ „უნდა ვიფიქროთ, რომ სხვა ბატონიშვილებისთვისაც იგი უცნობი არ ყოფილა“.⁶ იგივე ითქმის ფარული ორგანიზაციის მონაწილე თუ გულშემატკივარი ქალების შესახებაც. ალექსანდრე ორბელიანის ინფორმაციის მიხედვით, მისივე მეუღლე და სხვა ქართველი ქალებიც „ბევრი ერია“ აჯანყების საქმეში, თუმცა გამოძიებისა და გადასახლების სუსხი მხოლოდ რამდენიმე მათგანს შეეხო.

ეს იყო პატრიოტული მოძრაობა „მამულის გამოსწისთვის“. ასეც იცნობდნენ და მოიხსენიებდნენ ოცდაათიანელებს, მათი უშუალო მემკვიდრეები – ქართველი სამოციანელები. 1876 წელს გაზეთ „დროების“ ათი წლისთავის აღსანიშნავ თერგდალეულთა თავყრილობაზე, სერგეი მესხმა, ილია ჭავჭავაძემ და სხვებმა გაიხსენეს თავიანთი წინამორბედი ოცდაათიანელების თაობა. სხვებთან ერთად სიტყვა წარმოთქვა გენერალმა და საზოგადო მოღვაწემ კონსტანტინე მამცაცაშვილმა და გაიხსენა, „ამ 40 წლის წინა საქართველოს დრო, როდესაც პირველი მოძრაობა იყო საქართველოში ახალგაზრდობისა“.⁷

საყურადღებო მოვლენაა. მართალია, ჩვენს თერგდალეულ მოღვაწეებს 1832 წლის მოვლენების შესახებ საისტორიო გამოკვლევები არ უწარმოები-

⁵ გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I. თბ. 1935, გვ. 128.

⁶ Акты, собранные Кавказской археографической комиссией. Под ред. А. Берже. т. VIII. Тифлис. 1881, გვ. 397.

⁷ გაზ.: „დროება“. 7 მარტი. 1876 წ.

ათ, მაგრამ ისინი ოცდაათიანელ შეთქმულთა რამდენიმეწლიან მოღვაწეობას „მოძრაობას“ უწოდებდნენ. ილია ჭავჭავაძის ცნობილი სიტყვები: „...მოძრაობამ კიდევ შეჰკრა ის ბრწყინვალე წრე გონებაგახსნილ ყმაწვილკაცობისა... ამ წრის წმიდათა წმიდა იყო სამშობლოს სიყვარული, რომელმაც ბოლოს თავდადებულ ტრფიალებამდე გაიწია მათდა სასახელოდ“. 1825-1832 წლების შეთქმულების მოღვაწეობა, ილიას თქმით, იყო ბრწყინვალე ქართველი ყმაწვილკაცობის „მოძრაობა“.

შეთქმულება – სრულიად განსხვავებული ხარისხის, მასშტაბისა და მიზანდასახულობის აქციას გულისხმობს. იგი ერთჯერად პოლიტიკურ აქტს ნიშნავს, რომელიც სასახლის გადატრიალების სინონიმური ქმედებაა. მოძრაობა ფართო მასშტაბის იდეურ-პოლიტიკური მოქმედებაა, რომლის მიზანი, ოცდაათიანელთა შემთხვევაში, სასახლის გადატრიალება კი არა – საყოველთაო, სრულიად საქართველოს აჯანყება გახლდათ, რომლის გზითაც რუსის ჯარი უნდა განედევნათ და ქვეყნის დამოუკიდებლობა აღედგინათ. კავკასიის გრენადერთა საარტილერიო ბრიგადის პოლკოვნიკ ცებრიკოვსაც სოფ. ხაშმთან ამგვარი ინფორმაცია მიუტანეს. მანაც სწრაფად მოახსენა მთავარმართებელ გრიგოლ როზენს, რომ „საქართველოს სოფლებს აზრად ჰქონდათ აჯანყებულებიყვნენ, რათა რუსის ჯარი ნაწილობრივ ამოეჟლიტათ, ნაწილობრივ კი საქართველოდან გაეძევებინათ“.⁸ მარტოოდენ შეთქმულება, მისი შეზღუდული ფორმატი, ვერავითარი მსხვილმასშტაბიანი აჯანყების ორგანიზებას მიზნად ვერ დაისახავდა. პეტერბურგში მყოფი დიმიტრი ბატონიშვილი სავსებით ნათლად და გასაგებად განუმარტავდა საქართველოში მომავალ ელიზბარ ერისთავს, რომ მას შეთქმულთა ორგანიზაცია კი არ უნდა ჩამოეყალიბებინა, როგორც იზოლირებული სტრუქტურა, არამედ: „თქვენ საქართველოში მიდიხართ და იქ უნდა შეადგინოთ საზოგადოება, მოიმხროთ ხალხი, რათა სამშობლო გაანთავისუფლოთ“.⁹ „მოიმხროთ ხალხი“ – აქ გადამწყვეტი მნიშვნელობის პირველხარისხოვანი მიზანდასახულებაა, რომელიც შეთქმულთა ორგანიზაციის ხასიათს ძირფესვიანად განსახვავებულად წარმოგვიდგენს, ის წინ უნდა წამოეწიოთ და არა მეორეხარისხოვან ფრაზად დავტოვოთ ჩრდილში, როგორც აქამდე იყო მიფუჩეჩებული.

რაც მთავარია, ყურადღება უნდა გამახვილდეს იმ გარემოებაზე, რომ ოცდაათიანელ შეთქმულთა ორგანიზაცია საზოგადოებისაგან მოწყვეტილი, იზო-

⁸ გ. გოხალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 83.

⁹ გ. გოხალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 16.

ლირებული წარმონაქმნი კი არა, არამედ სხვადასხვა მეორეული უჯრედების, წრეების, საზოგადოებების ქსელს წარმოადგენდა, რომელსაც ხელმძღვანელობდა ცენტრალური „მთავარი“ ორგანიზაცია, „მთავარი შეთქმულნი“, რომლის მიზანი იყო საზოგადოების ფართო ფენების ჩაბმა მოძრაობაში და საყოველთაო აჯანყების გამოწვევა. ამგვარი მასალები, მითითებები, მინიშნებები, პირდაპირი ინფორმაციები მრავლადაა საგამომიებო მასალებში, შეთქმულთა მიწერ-მოწერაში, მათს მოგონებებში და ა. შ. გავიხსენოთ ზოგიერთი მათგანი.

მკაცრად კონსპირირებულ ცენტრს წარმოადგენდა „მთავარ შეთქმულთა“ ცენტრალური ხელმძღვანელობა. ისინი ყველანი იცნობდნენ ერთმანეთს და იასე ფალავანდიშვილმა სწორედ და მხოლოდ ისინი გასცა, სულ რამდენიმე ათეული კაცი, რადგან მხოლოდ მათ იცნობდა. ორგანიზაციის წევრთა მთავარი და მრავალრიცხოვანი რაოდენობა გაერთიანებული იყო ადგილობრივ წრეებსა და ცალკეულ უჯრედებში. ასეთი ადგილობრივი ორგანიზაციები არსებობდა კახეთში, ქართლში, ქიზიყში, ფშავ-ხევსურეთში... მათი ხელმძღვანელები ერთმანეთს არ იცნობდნენ და უშუალოდ ცენტრთან იყვნენ დაკავშირებული. მაგალითად, აბელ ჩოლოყაშვილი „მიერიდგან იყო... იმ თადარიგში, რომ ფშავ-ხევსურეთის ხალხი უნდა მოეხიზნა როგორმე“.¹⁰

ამ ინფორმაციას ფილადელფოს კიენაძე გვაწვდის და განაგრძობს: „ამავე აზრზე მყვანდა ჩემი ნათლიმაძა ნოდარ ჯორჯაძე გამზადებული თავის სამოურაო ხალხის დიდებით, რომ ისინი დადესტანსაც აურევდნენო, და კვალად ამ აზრზე ლაპარაკი გამოუცხადე დანერალ მაიორს ჭავჭავაძეს და უთხარ ზემოხსენებული თადარიგები, მაშინ ჭავჭავაძემ მითხრა სხვანიც არიან თადარიგში და სახელები კი არ მითხრა... ამგვარად რამდენთამე ჰქონდათ თადარიგო, ეგრეთვე ქიზიყში იმედი მქონდა, რომ კაცნი მყვანდნენ იმისთანა რომელნიც შესძლებდნენ გაღმა ლეკებისა და გამოღმა ხალხის არევას და კახელი გლეხკაცობისა ადვილი იყო, ყველგან ამითი რომ ეთქვა, სალდათს ითხოვენ, მაშინვე აირეოდნენო, აგრეთვე დავით ერისთავს უთხარ იმავე აზრის წასამართებლად არავგზე წადიო... რომ ისინიც მზად იყვნენ და ის დავითიც იმ თადარიგში იყო“.¹¹ ამ და სხვა მსგავსი ინფორმაციის ჩამოთვლა-მოძიების შემდეგ გიორგი გოზალიშვილი დაასკვნის: „ამგვარად ტფილისის ცენტრი აერთიანებდა შეთქმულთა სხვასხვა ჯგუფებს და საზოგადოებებს, რომელნიც საქართველოს სხვადასხვა კუთხეში იყო მოწყობილი“.¹¹

¹⁰ გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 31.

¹¹ გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 32-33.

საგამოძიებო მასალებში გ. გოზალიშვილი სხვა წრეებსა და ადგილობრივ ჯგუფებსაც ასახელებს, მაგ., გიორგი დავითის ძე ერისთავსა და მის თანამოაზრეებსაც ჰქონიათ „შეკრებილობა“, რომელიც, როგორც ჩანს, ფილადელფოსმა ჩააბა შეთქმულებაში; იასე ფალავანდიშვილიც ასახელებდა შეთქმულთა ორ საზოგადოებას, ერთი იყო გენერალ მაიორ ალექსანდრე ჭავჭავაძისა და მეორე გენერალ-მაიორ თავად მუხრანსკისა; არ უნდა დავივიწყოთ, რომ აზნაური თეიმურაზ ლორთქიფანიძე იმერეთში იყო გაგზავნილი ამგვარივე საქმიანობისათვის; სოლომონ ღოღაშვილი კახეთ-ქიზიყის გამოყვანას ქაღულობდა, სხავანი ქართლში მუშაობდნენ და ა. შ.

ახლა რაც შეეხება იმას, რომ საბჭოურ ისტორიოგრაფიას ხელზე ჰქონდა დახვეული ოცდაათიანელ შეთქმულთა იზოლირებულობა ხალხისაგან. ეს იმდენად შეთქმულთა ორგანიზაციული ნაკლი არ იყო, რამდენადაც მაშინდელი რეალობა. საქართველო, ისევე როგორც მისი მაშინდელი მეტროპოლია – რუსეთის იმპერია, ჯერ კიდევ ტიპურ ფეოდალურ ქვეყნებს და სისტემებს წარმოადგენდნენ. მაშინდელ თავადაზნაურობას ჩვენ ვერ მოვთხოვთ იმას, რასაც ხალხოსნები ორმოცი წლის შემდეგ აკეთებდნენ – ხალხში გადიოდნენ და ანტიმონარქისტულ პროპაგანდას ეწეოდნენ. ქართული არისტოკრატია, თავადაზნაურობა, თავისი ეპოქის პროლუქტს წარმოადგენდა და სტრატეგიაც, საშუალებებიც და მეთოდებიც შესაბამისი ჰქონდა. ნებისმიერი მსხვილი სამხედრო ღონისძიება ფეოდალურ საქართველოში ყმაგლეხობის ლაშქარში გაყვანის გზით ხდებოდა. ასე იყო ერეკლე მეორის დროს, ასე იყო საუკუნის ანტირუსული აჯანყებების დროს და ასევე აპირებდნენ 1832 წლის შეთქმულებიც – ისინი თავთავიანთი ყმა-გლეხებისაგან დაკომპლექტებული რაზმების ლაშქარში გამოყვანას გეგმავდნენ.

მაგ., ალექსანდრე ორბელიანის განცხადებით, „...ჩვენი საზოგადონი ისრეთ ვაწყობდით, და ესრეთ გვინდოდა რომ ყველას გაგვეწერა და ქალაქში ჩამოგვეყვანა, ვინც რაოდენს კაცს შეიძლება – გავიწერეთ კიდევ, ლუარსაბს ასი კაცი უნდა ჩამოეყვანა ელიზბარ ერისთავს, ორმოცი, მე ოცი, გიორგი დავითის ძე ერისთავს – ოცი...“ და ა. შ. ამ გზით შეთქმულები თავდაპირველად 3-4 ათასი კაცის გამოყვანას აპირებდნენ, ხოლო ამბოხის დაწყების შემდეგ მთელი საქართველოს თავადაზნაურობა უნდა ჩართულიყო აჯანყებაში, ყმაგლეხებითურთ. დიდ გულზედაც იყვნენ. როცა ზაქარია ჩოლოყაშვილმა სკეპტიკური აზრი გამოთქვა, რუსების დამარცხება ძნელი იქნება, ისინი სასწრაფოდ შტაბში შეიკრიბებიან და ჯარს გამოიყვანენო, შეთქმულებს უპასუხიათ, როგორც გიორგი გოზალიშვილთან კვითხულობთ: „ვინ

მისცემს მათ შეკრების საშუალებას. როგორც კი აქ რამე მოხდება, რადგან ყველა თავადიშვილები აქ შეიკრიბებიან ამ შემთხვევის გამო, ყველას ეყოლება თან ხალხი, ესენი მაშინათვე გაჰგზავნიან ყველა თავის სოფელში და შეუთვლიან პაროლს, რომელიც იქნება რუსების წყვეტა და მაშინ გარწმუნებთ, რომ არც ერთი რუსი აღარ დარჩებაო“.¹² შეთქმულების გეგმებს და პერიპეტეებს აღარ გავაგრძელებთ, ისინი კარგადაა ცნობილი ქართული ისტორიოგრაფიისათვის. აქ მთავარი სწორი აქცენტების გაკეთება და წინ წამოწევაა, რაც ადრე არ ხდებოდა. შეთქმულებს გლენთა პროპაგანდირება არ სჭირდებოდათ, მათ ისედაც გამოიყვანდნენ ბატონყმური რიგით და მათი დიდი იმედიც ჰქონდათ.

ცხადია, შეთქმულთა დიდი ნაწილი კონსერვატიულად იყო განწყობილი. ბევრი მათგანი სულაც არ ფიქრობდა არსებული ბატონყმური რიგის შეცვლას. მაგრამ ეს საკითხიც ნაწილობრივ გადასინჯვას ექვემდებარება. შეთქმულთა სამომავლო პროექტები საქართველოს კონსტიტუციურ მონარქიად გარდაქმნას ითვალისწინებდა და ეს უკვე იყო დიდად წინ გადადგმული ნაბიჯი, რომელიც ფეოდალური სისტემის ნაწილობრივ პროგრესულ-დემოკრატიულ ტრანსფორმაციასაც გულისხმობდა. შეთქმულთა შორის პროგრესულ-დემოკრატიულად მოაზროვნენი საკმაოდ იყვნენ და მათ შორის სწორედ ბატონიშვილები გამოირჩეოდნენ, რომელთა აზრი და პოზიცია იმპერატიული იყო დანარჩენი შეთქმულებისათვის. ამ გარემოებას საბჭოური ისტორიოგრაფია აფუჩნებდა და კომენტარის გარეშე ტოვებდა. დიმიტრი ბატონიშვილი რომ მოძღვრავდა თავის ყოველკვირეულ სალონში ახალგაზრდა ქართველებს და მათ არა მარტო საქართველოს დამოუკიდებლობაზე ელაპარაკებოდა, არამედ „ხალხის უფლებაზე, ბატონების მიერ გლენთა შევიწროებაზე“, ეს გარემოება დიდად საყურადღებო ეპიზოდია და მასზე ყურადღება უნდა გამახვილდეს. ეს იმას ნიშნავს, რომ დიმიტრი ბატონიშვილი და ვინც ბატონიშვილთან თავს იყრიდნენ, ესენი კი წამყვანი შეთქმულები იყვნენ: გიორგი და ელიზბარ ერისთავები, დიმიტრი და ვახტანგ ორბელიანები, ალექსანდრე ჩოლოყაშვილი, დიმიტრი ერისთავი, სხვანი – საქართველოს განთავისუფლებაში, გარკვეულწილად, სოციალურ და დემოკრატიულ გარდაქმნებსაც გულისხმობდნენ.

ან კიდევ დავით ჯორჯაძის ცნობა გავიხსენოთ იმავე დიმიტრი ბატონიშვილის შესახებ, რომელიც თავის ახალგაზრდა ინსურგენტებს ხშირად ესაუბრებოდა: საფრანგეთზე, „მათი მცხოვრებლების თავისუფალ ცხოვრებაზე,

¹² გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 78.

მეფის შეზღუდულ ხელისუფლებაზე და რომ საფრანგეთის თითოეულ მოქალაქეს აქვს თითო ხმის უფლება მეფის არჩევის დროს... ხან კი ვიზილავდით თავისუფალი ქალაქების მაინის ფრანკფურტისა და კრაკოვის მმართველობის მდგომარეობას, ის (დიმიტრი ბატონიშვილი – დ.შ) ხატოვნად მოგვითხრობდა რა ამ ქალაქების მოქალაქეების ბედნიერი ცხოვრების შესახებ¹³

დიდი ხნის განმავლობაში ჩვენთვის კარგად ცნობილ ამ ეპიზოდებს რომ კიდევ ერთხელ გაიაზრებს მკითხველი, თვალწინ წარმოუდგება ქართველი შეთქმულების ორგანიზაცია, თავისი პროვინციებში დაქსელილი ადგილობრივი ჯგუფებით, რომელიც მოიცავდა მეტ-ნაკლებად თითქმის მთელ საქართველოს, ერთი მხრივ, კონსპირაციულად მოქმედი ცენტრალური ხელმძღვანელობით და, მეორე მხრივ, მისი მრავალრიცხოვანი წევრების ფართო პროპაგანდისტული საქმიანობით, რომელიც სწარმოებდა თავისუფლებისათვის ბრძოლის „საზოგადოებაში ხმის განფენისათვის“. ამის შემდეგ კი აღარ გაჭირდება, რომ 1832 წლის ისტორიული მოვლენა ფართო შეთქმულებითი ხასიათის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მოძრაობად წარმოვიდგინოთ.

ზემოაღნიშნულისაგან გამომდინარეობს, რომ უნდა აღდგეს ისტორიული სამართლიანობა, კერძოდ, რუსეთის იმპერიის მაღალჩინოსნების მიერ 1832 წლის მოვლენების „შეთქმულებად“ კვალიფიკაცია უნდა უარყოფილ იქნეს და მას ეწოდოს – 1832 წლის შეთქმულებითი პატრიოტული მოძრაობა ან მსგავსი ვარიანტები: 1832 წლის შეთქმულთა მოძრაობა; შეთქმულებითი მოძრაობა; ოცდაათიანელთა პატრიოტული ან საზოგადოებრივ-პოლიტიკური მოძრაობა და ა. შ. შესაბამისად, წიგნები, ნაშრომები, სახელმძღვანელოებისა და ნაშრომების შესაბამისი თავებიც უნდა დასათაურდეს, როგორც – ოცდაათიანელთა შეთქმულებითი მოძრაობა; 1832 წლის შეთქმულებითი მოძრაობა და ა. შ.

1832 წლის მოძრაობის ბედი კარგადაა ცნობილი – მიუხედავად თითქმის რვა წლის იდეური და ორგანიზაციული მზადებისა, იგი თითქოს უსახელოდ დამთავრდა. არც ესაა მართებული შეფასება. ოცდაათიანელები ორგანიზაციულად დამარცხდნენ, მაგრამ მათი მარცხი კი არა, ოცდაათიანელთა შეთქმულებითი მოძრაობის პოზიცია, შეხედულებები, მიზანი, რაც მთავარია – მოქმედების ფორმები და საშუალებები უმნიშვნელოვანესი მოვლენაა. ეს იყო პირველი ეროვნული იდეურ-პოლიტიკური მოძრაობა საქართველოში, რომელიც თვისობრივად განსხვავდებოდა წინა საპროტესტო გამოსვლებისა-

¹³ გ. გოზალიშვილი. 1832 წლის შეთქმულება. ტ. I, გვ. 62.

გან. მას აქამდე მომხდარი აჯანყებებით სპონტანური სახალხო ამბოხის ხასიათი კი არა, არამედ საერთო ქართული მასშტაბის ორგანიზაციული და იდეური მოძრაობის ფორმა ჰქონდა. ოცდაათიანელთა მოძრაობა საქართველოს საერთო აჯანყებაში უნდა გადაზრდილიყო და მას სხვა კავკასიელებიც უნდა შემოერთებოდნენ: „მთელი კავკასია შავი ზღვიდან მოკიდებული კასპიის ზღვამდისინ, სრულიად მთებისა და ბარის ხალხი, უნდა გავერთიანებულიყავით და ერთიანი აღრეულობა უნდა მოგვეხდინა“, – იგონებდა ალექსანდრე ორბელიანი. მისივე სიტყვებით: „ან უნდა გავწყვეტილიყავით სულ ერთიან ან არადა მამული გამოგვეხსნა, საშინელის ჩვენის მტრის რუსეთისაგან“.

ოცდაათიანელების ორგანიზაციამ მზადება დაიწყო არა მარტო შეიარაღებული აჯანყებისათვის, არამედ მოსახლეობის, ქართველი საზოგადოების იდეური მობილიზაციისათვისაც. ჩნდება ქართული იდეოლოგიზირებული ნაციონალიზმის პირველი ნიშნები. სოლომონ დოდაშვილი, ფილადელფოს კიკნაძე, იოსებ მამაცაშვილი ბრძოლისა და „მამულის სიყვარულისაკენ“ მოუწოდებდნენ საზოგადოებას.

ფარული საზოგადოების ეროვნულ-პოლიტიკური კონცეფციის ძირითადი აზრი ასე ჩამოყალიბდა: რუსეთმა საქართველო მოტყუებით და ღალატით დაიპყრო. დღესდღეობით რუსთა ბატონობა ღუპავს ქვეყანას. ქართველებმა უნდა იცოდნენ, რომ „მამულის სიყვარული უმთავრესია“. ჩვენი ქვეყანა კი რომელიც ყოველთვის თავისუფალი იყო, ახლა დაპყრობილია. ჩვენ თუ ჩვენი თავისუფალი წინაპრების ღირსეული შვილები ვართ, უნდა ბრძოლით გავათავისუფლოთ სამშობლო და დავიბრუნოთ დამოუკიდებლობა. „განვღვენოთ სოფლით ძალით მოსრულნი, ჩვენ მამულისა მათხრებულნი“, – მოუწოდებდა ხალხს სოლომონ დოდაშვილის მიერ დაწერილი პროკლამაცია.

რუსეთის ადმინისტრაცია დიდად შეაშფოთა ფარული საზოგადოების არსებობის ფაქტმაც, მიზნებმაც, შემადგენლობამაც. საქართველოში ძლივს ჩაცხრა სახალხო აჯანყებების სერია. უკვე ათი-თორმეტი წელი გასულიყო უკანასკნელი იმერეთ-გურიის მორიგი „რევოლუციიდან“. მიუხედავად იმისა, რომ ოცდაათიანელთა ორგანიზაციამ ვერც ერთი თავისი მიზანი ვერ განახორციელა, ეს უკანასკნელი მოძრაობა ყველაზე უსიამოვნო და თავისი შედეგებით შორსმიმავალი შეიძლება ყოფილიყო. რუსული მმართველობისათვის ორგანიზაციისა და მოძრაობის ინიციატორები და მონაწილენი იყვნენ ისინი, ვინც რუსეთის იმპერიის დასაყრდენი უნდა ყოფილიყვნენ დაპყრობილ ქვეყანაში – ქართველი თავადაზნაურობის მთელი გვაროვნული და ინტელექტუა-

დიმიტრი შველიძე. 1832 წლის შეთქმულებითი მოძრაობა
(და არა – შეთქმულება)

ლური ზედაფენა. როგორც ჩანს, იმპერატორის კარი სერიოზულად შეაშფოთა ქართულმა ელიტარულმა ოპოზიციამ და ამან უბიძგა არაორდინალური გადაწყვეტილება მიეღო – სასტიკად არ დაესაჯა დამნაშავენი, არ გაეხმაურებინა ფარული ორგანიზაციის საქმე, ხოლო რამდენიმეწლიანი პატრიოტული მოძრაობა, რამდენიმე ქართველი თავადისა და აზნაურის „შეთქმულებად“ მოენათლა.

Dimitri Shvelidze

**CONSPIRACY OF 1832
(WAS IT REALLY A CONSPIRACY)**

Summary

Conspiracy of the Georgian patriots against Russia was not a conspiracy in typical sense, as all the active classes were involved into. Structurally, conspirators formed network of different circles, led by main body of conspiracy. They needed global rebellion which is attested by different type of sources. That is why this event needs other definition that created by the Russians – conspiracy. Maybe, patriotic movement will be proper nominal.